

„Nem súlyed az emberiség!”...

Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

KOVÁCS ZSUZSA

Alexius magyar király és Arese alapításának a legendája¹

Arese Milánó közelében fekvő kisváros. A város címerében egy nomád sátor látható, annak jeleként, hogy alapítását barbár magyaroknak köszönheti. A legenda szerint ugyanis 507-ben, mikor Alexius, a magyarok királya erre vezette hadait, alattvalóinak megtetszett a vidék, s itt letelepedvén, királyukról Alexiusnak nevezték el az általuk alapított várost. Ebből a névből lett aztán az idők folyamán Alessio, majd Aressio, ami a mai Arese alak előzménye.

Noha az Arese név etimológiájával foglalkozó nyelvészek szerint a város neve dokumentálhatóan először csak a 13. században bukkan fel Arexio formában (s egy Arrius vagy Arisius alakra megy vissza), az Alexiusszal való kapcsolata pedig pusztán legenda,² az Areséről szóló modern publikációk változatlanul ismétlik a magyarok városalapításának a történetét,³ s ezt olvashatjuk Arese városának internetoldalán is.⁴

Arese város címere

A város címerét 1926-ban kreálták. A magyar városalapítókra utaló motívum, a sátor rajza Carlo Gianola 1901-ben megjelent helytörténeti munkája az alapján került a címerbe, ő ismertette először nyomtatásban a legendát.⁵ Gianola a történet forrásaként Raffaele

1 Szörényi László mesélte, hogy mikor olaszországi nagykövetségként Aresébe látogatott, a polgármester azzal büszkélkedett neki, hogy városukat a legenda szerint magyarok alapították. Az ő elbeszélése nyomán kezdtem el kutatni a történet forrása után.

2 Dante OLIVIERI, *Dizionario di toponomastica lombarda*, Milano, 19612; Pierino BOSELLI, *Toponimi lombardi*, Milano, 1977.

3 Salvatore CAPODICI, *Arese, storia di una comunità*, a cura di Ivan LANTOS, ed. Johnson WAX, h.n. 1982, 19–21; *Enciclopedia dei comuni d'Italia. La Lombardia paese per paese*, I, Firenze 1984, 152–155.

4 http://www.comune.arese.mi.it/storia/primi_ins.htm

5 „Il giureconsulto Raffaele Fagnano nelle sue dotte memorie sulle illustri famiglie lombarde, scrive che Arese deriva da Alessio, re d'Ungheria che, armata mano, discese in questa provincia verso l'anno 507. I suoi dipendenti, invaghiti dello splendido Cielo e dell'uberosita dei campi,

Fagnani (1552–1623) családtörténeti munkájára hivatkozik. A *Nobilium familiarium mediolanensium commenta* című 12 kötetes monumentális műnek az Arese városából származó Arese családot tárgyaló részében valóban olvasható a város alapításáról szóló elbeszélés.

A mű autográf kézírata a milánói Biblioteca Ambrosiana-ban található.⁶ Javítások, üresen hagyott lapok, utólag belerakott papírlapokra írt feljegyzések, mellékelt dokumentummásolatok találhatóak benne, azaz munkapéldány, piszkozat. (Korabeli tisztázata is elkészült, autográf aláírással, ez azonban az 1943-as bombázások alkalmával elpusztult a Milánói Állami Levéltárban.) Az Arese családról szóló rész sajátosságait is a magyarázza, hogy különböző fázisokban gyűjtött és interpretált anyag van benne lejegyezve, s hiányzik az egységesítés, a végső formába öntés munkája.

Fagnani egy középkori krónikából idéz egy részletet, majd kommentárt fűz hozzá: Galvaneus az *Annales Mediolanenses*-ben azt írja – így Fagnani –, hogy amikor Alexius, a *hungarusok* királya Itáliába jött azzal a szándékkal, hogy Milánó városát bevegye és ott megtelepedjen, az Angleria királyaitól származó milánói Maximilianus eléje ment, néhány napig kétséges kimenetellel harcolt vele, és végül az ellenség nagy részét megölve, sok fogollyal és zsákmánnyal, dicsőséggel tért vissza hazájába. Kommentárjában Fagnani feltételezi, hogy a foglyok, Alexius rokonai (!) és társai, ellenségből barátokká lettek, s mivel megtetszett nekik Milánó, nem gondoltak többé a hazatérésre, Milánó mellett várost építettek, amit Alexius királyról neveztek el, amelyet most az idő elteltével megromlott Aretium szóval neveznek. S hozzáteszi, Galvaneus művéből kiderül, hogy Alexius 507 körül jött Itáliába.

Fagnani ezt követően egy másik krónikában is rábukkan Alexius király történetére. A *Manipulus florum*-nak mondott krónika alapján újból, immár bővebb, s részben eltérő változatban ismerteti a csata leírását: Maximilianust, a Castrum Sepriumból való nemes és tehetős férfiút királlyá választották, s 468-ban Milánóban megkoronázták. Ebben az időben Alexius, *Hungaria* királya Itáliába jött, Maximilianus megütközött vele, de egy

avrebbero acquistato nella pieve di Trenno degli estesi latifondi, ove per eternare il nome del loro antenato, avrebbero fondato il villaggio di Alessio, che in seguito, per corruzione della lingua, si sarebbe mutato in Aressio e poi in Arese. Da qui prese nome l'illustre prosapia Arese, che diede all'Italia personaggi distinti..." Carlo GIANOLA, *I comuni e le parrocchie della Pieve di Bollate: Memorie civili e religiose*, Saronno, 1901, 37.

6 Milano, Biblioteca Ambrosiana, T 160 sup (1). Fagnaniról és művéről lásd G. BONELLI, *Raffaele Fagnani e i suoi 'Commentari' intorno alle famiglie milanesi*, Archivio Storico lombardo, XXXIII (1906), 195–213.

egész napig tartó ütközet során nem bírtak egymással, majd több napos fegyverszünet után Florixius Alexius segítségére jött, a milánói nép pedig Maximilianus segítségére. Alexius hadát megverték, négy mérföldig üldözték, sokakat megöltek és elfogtak közülük, s Maximilianus dicsőséggel tért vissza hazájába. Később – írja Fagnani – egy a *hungaru*-sokkal vívott újabb ütközet során 5200-at megöltek és 512-öt elfogtak közülük. Kommentárjában Fagnani tovább szövi az előző krónikarészlet kapcsán született feltételezéseit. Úgy véli, a Milánóba vitt foglyokat a milánóiak később felszabadították, sőt sokakat a hadi tudományokban való jártasságuk miatt zsoldjukba is vettek, s ők buzdítottak arra, hogy Alexius városát felépítsék. S az Aresiusok most is birtokolják Aresius városát és ott sok földbirtokuk van.

Fagnani fejtegetésének harmadik szakaszában az Aresi család címerét, a rajta ábrázolt szárnyakat értelmezve próbálja bizonyítani immár a család közvetlen kapcsolatát Alexius királlyal: a család jelvényeiben azért szoktak szárnyakat ábrázolni, hogy királyuk nevére lehessen gondolni. Az Alexius szó első két szótagja, *ale-* ugyanis szárnyakat jelent. A kaldeusok pedig, akiktől a magyarok származnak, ahogy Bonfini írja, a szavakat és a beszédet állatok képeivel szokták kifejezni. Ezek a szárnyak sas szárnyai. A sas, lévén a madarak királya, a császárok és a királyok jelvénye, az Arese-címerben is királyi eredetre utal.⁷

7 „Alessios seu Alexios, qui nunc vulgo Aresij appellantur a nobili ex natura familia originem trahere existimo, et a regali progenie illos ortos esse.

Scribit Galvaneus annalium Mediolanensium scriptor quendam Alexium Ungarorum regem intrasse Italiam cupientem mediolanensem civitatem expugnare ibique sedem figere, quapropter Maximilianum civem Mediolanensem a regibus angliae progenitum obviam illi progressum per aliquot dies dubio eventu cum illis pregnasse et tandem hostibus magna ex parte cesis cum gloria in patriam reversum multis ex hostibus captis et alijs spolijs acquisitis.

Arbitror ego Alexii propinquos et affines captos deliciis civitatis mediolanensis captos deinceps de reditu in patriam non cogitasse, sed ex hostibus amicos factos ab affinibus pecunia subministrata oppidum prope Mediolanum construxisse, eius nomen a rege Alexio Alexii imposuisse, quod nunc corrupto per tot temporum spatia vocabulo Aretium appellatur, cum adventus regis Alexii in Italiam fuerit usque de anno 507 salutis humanae, ut colligitur ex d.o Galuanei annalibus.

In cronica, que dicitur manipulus florum, reperi Maximilianum castro seprii mediolanensem virum nobilem et potentem ab inclitis in regem electum, qui anno salutis humanae 468 in civitate mediolanensi coronatus fuit, eodem tempore Alexium Ungarorum regem in Italiam venisse, illi obviam Maximilianum progressum preliumque consersisse, quod per totam diem perduravit et undique maxime cruentam pugnam fuisse, ideo per multos dies a praeliando partes abstinnisse, Florixium inde in auxilium Alexii venisse, populum Mediolanensem in auxilium Maximilianum regis sui et concitus supervenisse, praelio commisso Alexii copias profligatas et per quatuor milliaria Mediolanenses insecutos, Alexii copias multis captis et caesis Maximilianum summa cum gloria in patriam suam rediisse.

Post aliud tempus iterum cum ungaris prelio commisso quinque millia ducentum ex iis interceptos et captos viros quingentos duodecim.

Tekintsünk el Fagnaninak a címerrel kapcsolatos gondolattársításaitól, s térjünk vissza az első két kommentárhoz, amelyek kiindulópontja egy-egy krónikarészlet volt. Forrásai pontosan beazonosíthatóak. Galvano Fiamma két művéről van szó. Az *Annales mediolanenses*ként említett művet a szakirodalom *Chronicon maius* vagy *Chronica maior* címen tartja számon, s a másik krónikának, a *Manipulus florum, sive Historia Mediolanensis* címűnek is Galvano Fiamma a szerzője. A *Chronicon maius* megfelelő helyén ez olvasható:⁸

„<cap.> 448 *De bello ungarorum iuxta montem salicis extra mediolanum*

<I>Sto tempore dum theudoricus gothus rex in partibus circa romam regnaret. et rex maximianus ex comitibus englerie lyguriam optineret. Quidam alexius rex ungarie intravit ytaliam. Uolens ciuitatem mediolanensem expugnare. Quo audito maximianus rex collecto exercitu ex mediolanensibus et alijs pluribus ciuitatibus equitauit usque paduam. Ungari enim in uaserant pro montem silicis. Utraque pars bellum fecerunt

Itane captivorum multitudinem Mediolanum perductam conicio ego post aliquot annos ex hostibus amicos factos a Mediolanensibus liberatos, et multos ex eis ob virtutem et militaris scientiae peritiam a Mediolanensibus, ut stipendia acciperent, incitatos oppida unum vel plura, ut dixi, construxisse, et a nomine regis sui Alexii Alexium nuncupasse, unde et ipsi Alexius seu de Alexio nomen acceperint, quod postea de Alexio in Aretium mutatum sit, per tot temporum spatia corrupto vocabulo. Possident adhuc Aresii vicum Aresium appellatum et multos fundos ibi habent.

Ut autem in hanc opinionem declinem ab Alexio rege nomen familiae inditum vel illud me impellit, quod in huius familiae gentilicis insignibus alas deferri consuere, ut nomen sui regis existimant, nam Alexius ex quatuor sillabis compositum est, quarum duae primae in hoc nomen Ale sonant. Solebant autem Caldae, a quibus Ungari originem trahunt, ut Antonius Bonfinius scribit, verba et sermones per figuras animalium exprimere. Alas autem Aquilae, non alterius animalis, haec familia in suis gentilicis insignibus defert, ut significant, sicuti Aquila regina volatilium est et regum imperatorumque insigne, ita se a rege maximo et potentissimo originem ducere.

Sed haec familia in alijs etiam oppidis floret, [...] cognomine Alessiorum, ut suo loco dicitur.

Non desunt etiam qui Alessiam familiam a cesareo sanguine illorum, qui in Grecia per multos annos regnarunt, in urbe constantinopoli [...]um tenuerunt, originem duci arbitrentur, cuius Alessiae familiae adhuc multi in Perusia urbe supersunt, de quibus etiam scribam.

Sed quae apud Mediolanenses ale [...]i are appellantur, [...]rum non debet si deinde Alesii Aresii deinde appellati fuerunt.

Reperio etiam familiam Piolam in multis [...] Pioram appellari. Quia idiote homines litteram L in R commutare solent.

Más kéz: Nam et Mediolanenses plebei, quam nobiles Mediolanum Milano materna lingua appellant, ipsi Mirano appellant.” Milano, Biblioteca Ambrosiana, T 160 sup (1), 128r–v. Köszönettel tartozom Pajorin Klárának a szöveg olvasatában nyújtott segítségéért.

8 Milano, Biblioteca Ambrosiana, A 275 inf, f. 145v.

campestre. Pugna comittitur. Et a mane usque ad uesperam dimicatur. et utrique parti pessime fuit. Altero die iterum pugnatur. et finaliter exercitus mediolanensium preualluit. Unde ungari fugere ceperunt. et mediolanenses eos per quatuor miliaria in secuti sunt. Et omnia ungarorum spolia tulerunt. et cum gloria ad propria reddierunt.”

Galvano Fiamma írásából az derül ki, hogy az Angleria grófjai közül való Maximianus király, Liguria ura a Milánó ellen vonuló Alexiusszal *Ungaria* királyával Monselicénél, sík mezőn vívott csatát, mely reggeltől estig folyt döntetlen kimenetellel, majd másnap Alexius vereségével végződött, s a milánóiak négy mérföldig üldözték az *ungarusok* seregét. A Fagnani előadásában szereplő foglyokról azonban, akiket Milánóba vittek volna, nem esik szó, csak zsákmányról. A csata időpontja nincs pontosan megjelölve, pusztán annyi derül ki, hogy akkor történt, amikor Rómában Nagy Theodorik uralkodott, hatalma azonban még nem terjedt ki az egész félszigetre (a 490-es évek elején), hiszen Liguria ura Maximianus volt (a krónika 428. fejezetéből az derül ki, hogy Maximianust 485-ben választották királlyá). Az 507-es évszámot Fagnani a krónika előző, Laurentius milánói püspökről szóló fejezetében olvashatta, s valószínűleg ezt vonatkoztatta az évszámot nem tartalmazó, rögtön utána következő fejezetre.⁹

A másik forrás, a *Manipulus florum* megfelelő helyén ez olvasható:¹⁰

„Cap. LI. *De Italicis, qui dederunt se deliciis et voluptatibus.*

... Iterum congregato Concilio Italicis elegerunt sibi in Regem Maximianum de Caistro-Septio natione Mediolanensem virum nobilem et potentem, qui Anno Domini 489. in Civitate Mediolanensi coronatus est Rex Christianus. Inter haec Alexius Hungariae Rex in Italiam festinus properabat. Quo audito Rex Maximianus Veronam equitavit et deinde ad montem Silicis Hungaris hostiliter occurrit; bellum committitur; a mane usque ad Nonam certatur. Utrique verò parti pessimè fuit: unde multis diebus sine pugna stetterunt. Tunc Florixius in auxilium Regis Hungariae venit, & populus Mediolanensis cum vexillis innumerabilibus, & tubis clangentibus Maximiano Regi concivi suo auxilium praestitit: unde iterum pugnatum. Fugiunt Ungari, & per IV. miliaria fuga duravit, innumerabiles etiam corruerunt; & sic Maximianus Rex cum in-

9 „<cap.> 447 Laurentius archiepiscopus mediolanensis

<Domi>Ni anno Vc.vii. Eminente symacho papa in roma. Imperante anastasio arriano in constantinopolim. Laurentius archiepiscopus mediolanensis sedit annis. xxii. Isto tempore symachus papa falso criminatus congregavit synodum. ccxxv. episcoporum inter quos fuit laurentius episcopus mediolanensis...” Uott, f. 145r.

10 *Gualvanei Flammae Manipulus Florum, sive Historia Mediolanensis = Rerum Italicarum Scriptores*, L. A. MURATORIUS, tomo XI, Milano 1727, coll. 573–574.

genti gloria ad suam Civitatem Mediolanensem rediit, qui multis temporibus Italiam prudenter gubernavit. Tunc Longobardis, qui erant in Pannonia, & Gisulpho Regi eorum percipiendo mandavit, quatenus de Pannonia, idest Brunonia, sive Cremona, Verona, & Mantua exirent, quas occupare jam coeperant. Qui statim exeuntes in Hungariam recesserunt, ubi congregato exercitu copioso in Flaminiam Provinciam, idest Romandiolam, ingressi sunt. Quibus Maximianus Rex ad Forum Cornelii, cujus oppidum dicitur Imola, viriliter occurrit, & ibidem sua castra fixit. Proelium inchoatur & à mane usque ad Nonam fortissime certatur, in quo proelio perdidit Maximianus Rex Mediolanensis 240. milites, ex Hungaris verò murtui sunt 5200. & capti 512. Tunc Hungari ipsa, nocte privatim fugientes omnia bona sua dimiserunt, sicque Maximianus Rex ad suam Civitatem Mediolanensem cum gaudio magno rediit.”

A Fagnani által említett foglyoknak, akiket az Alexiusszal vívott csatában ejtettek volna a milánóiak, Galvano Fiamma szövegében megint csak nincs nyoma. A következő, Imola mellett vívott csata leírásánál valóban esik szó 512 fogolyról, de ezeknek a királya immár nem Alexius.

Maximianus királlyá koronázásának éve ebben a forrásban 489, és nem 486. Ez utóbbi évszám a fejezet bevezető mondatában szerepel, lehet, hogy Fagnani tévedésből ezt a számot másolta, hiszen Galvano Fiamma krónikájában a fejezetek gyakran követik azt a sémát, hogy az évszám megjelölésével kezdődnek, majd ezt követi egy esemény leírása. Ez a fejezet azonban összetettebb, események sorozatát írja le, azt a gondolatot illusztrálja, hogy milyen barbár inváziók sújtották Itáliát annak következményeként, hogy az itáliaiak az élvezeteknek adták át magukat – a fejezetet nyitó évszám csak az első leírt esemény idejét jelöli.¹¹ (Az is lehetséges persze, hogy Fagnani egy 486-os évszámot tartalmazó variánst használt; a Milánóban őrzött kéziratok között mindenesetre ilyen változatra nem találtam.)

Raffaele Fagnani szövegével kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy forrásait pontatlanul kezeli – sőt tendenciózusan, hiszen azokon a Galvano Fiamma-helyeken, amelyekre hivatkozik, csak a Milánó ellen támadó Alexiusnak, *Hungaria* királyának a megfutamisáról van szó, arról nem, hogy az ellene vívott csatában foglyokat ejtettek volna. Hogy ezek az – idézett krónikákban nem szereplő – foglyok várost alapítottak, amit a királyukról neveztek el, hogy a milánóiak a zsoldjukba fogadták őket, hogy közöttük Alexius király rokonai is voltak, akiknek királyi vére évszázadok múltán az Arese család tagjaiban

11 „Anno Domini 486. Italicis deliciis & voluptatibus dediti, nullo modo armis insistere decreverant: unde à Longobardis, Hungaris, Gallis, & Francis singulis annis exspoliabantur; eorum oppida seu castra destruebantur, eorumque uxores opprimebantur. Quibus visis tota Italia ordinavit de faciendo sibi Regem, & sic Diocletianum nobilem civem Romanum sibi elegerunt in Regem ac in Civitate Mediolani ipsum coronaverunt...”, MURATORIUS, *i. m.*, col. 573.

csörgedezik, ez mind pusztán Fagnani hipotézise annak az igyekezetnek a jegyében, hogy az Arese család számára királyi ősoket mutasson fel.¹²

*

Az Alexius, *Hungaria* királya történetét elbeszélő források további vizsgálatot érdemelnek. Röviden felvázolom, milyen problémákat vet fel a szövegek interpretálása.

Galvano Fiamma (1283–1344), a milánói Sant’Eustorgio dominikánus kolostor szerzetese, tanára, később a Viscontiak bizalmasa, több Milánó történetéről szóló művet írt.¹³ Ezek számos másolatban maradtak ránk, kiadatlanok, vagy csak részleges és rossz 18–19. századi kiadásuk létezik. Tartalmuk lényegében véve hasonló, a város történetét beszélnek el, többé-kevésbé utalva a velük összefüggő világtörténelmi eseményekre. Galvano Fiamma sokszor egyszerűre, időbeli átfedésekkel dolgozott a különböző krónikákon, mintha csak újabb és újabb megközelítésekkel egy nagy ideális krónika megalkotására törekedett volna. Műveinek sajátossága, hogy nem húzható határozott választóvonal az ideiglenes, illetve véglegesnek szánt szövegek között, ugyanannak az írásnak sokszor több eltérő változata is fennmaradt, ennek következtében műveinek kronológiája is vitatott. Krónikái megírásához számos különböző jellegű forrást használt fel, köztük mesés, mitikus elemeket is tartalmazó műveket, olykor manipulálta forrásait, s olykor különböző forrásokból származó elemeket különösebb egységteremtő munka nélkül rakott egymás mellé.¹⁴ Mindezek miatt a 19. század második felében olyan vélemény alakult ki róla, hogy terjedelmes művei pusztán kritikátlanul másolt adatok és kitalált történetek zavaros gyűjteményei, mint történeti források értéktelenek. Ez a szélsőséges értékelés azonban mára módosult, mivel egyre világosabbá válik, hogy Milánó és Lombardia történetének bizonyos momentumaihoz csak az ő művei szolgálnak forrásként, s hogy egyes korábbi krónikák csak az ő műveiből rekonstruálhatóak.¹⁵ A legkülönbözőbb történeti tanulmányok sorához használták fel forrásként írásait. Hogy szövegeinek egyre többször sürgetett mo-

12 Megjegyezzük, hogy más magyarázat is született már Fagnani előtt az Arese családnak, ill. Arese városának az eredetére vonatkozóan. Diamante Marinoni (†1548) *De origine urbis Mediolani ac nobilium familiarum ejus* c. művének két kéziratos variánsában két egymástól eltérő hipotézist olvashatunk. Az egyik szerint Arese városát Arezzo városából menekült etruszkok alapították, s szülővárosuk után új *Aretiónak* nevezték el. (Milano, Biblioteca Braidense, AE. XII. 34. f. 15); a másik feltevés szerint pedig a város neve görög eredetű, s egy Halaeso /Aleso alakra megy vissza. (Milano, Biblioteca Braidense, AF. X. 8. f. 26r–v.)

13 Galvano Fiammáról általában lásd Paolo TOMEA, *Per Galvano Fiamma*, Italia Medioevale e Humanistica, XXXIX (1996), 77–120.

14 Leonida GRAZIOLI, *Di alcune fonti storiche citate e usate da Fra Galvano Fiamma*, Rivista di Scienze Storiche 4(1907), I, 1–14, 118–154, 261–269, 355–369, 450–63, II, 42–48.

15 Hogy csak egy példát idézzek Galvano Fiamma kiegyensúlyozottabb megítélésére: A. CARETTA, *Le fonti lodigiane di Galvano Fiamma*, Archivio Storico Lodigiano, s. 2.a, 10 (1962), 3–19.

dern kiadása még mindig várat magára, nyilván azzal is magyarázható, hogy a művek, illetve variánsaik egymáshoz való viszonya és a bennük hivatkozott vagy hivatkozás nélkül idézett, olykor félreértett vagy összekeveredett források tisztázása, s a bizonyosan ismert történelmi eseményekkel való összevetése rendkívül sok, szerteágazó problémát vet fel.

Alexius király története ízelítőt adhat e nehézségekből.

A *Manipulus florum, sive Historia Mediolanensis* Milánó alapításától 1336-ig tárgyalja a város történetét. Ez Galvano Fiamma legproblematisabb műve: eltér a többi általa írt krónikától a felhasznált forrásokat, a szerkezetet, s bizonyos pontokon a tartalmat illetően is (Alexius király történetét is másképp adja elő). Vitatott megírásának ideje, vannak, akik utolsó műveként tartják számon, legutóbb azonban olyan érvek merültek fel, amelyek alapján az látszik valószínűnek, hogy ez a legkorábbi, 1311 és 1336 között készült írása. 24 másolatban maradt ránk,¹⁶ amelyek erősen eltérő variánsokat is tartalmaznak. Muratori kiadta a *Rerum Italicarum Scriptores* sorozatban, a részletet ennek az alapján közöltem.

A *Chronicon maius* a világ teremtésétől 1342-ig tartó eseményeket tárgyalja. Ez Galvano Fiamma utolsóként befejezett, legterjedelmesebb krónikája, amelyet egész életén át írt. Két másolatát ismerjük, az egyiket a milánói Biblioteca Ambrosianában, a másikat Rómában, a Biblioteca Vaticanában őrzik¹⁷ (tudni egy harmadikról is, mely legutóbb egy 1998-as londoni árverésen bukkant fel, ez azonban a kutatás számára hozzáférhetetlen).¹⁸ A. Ceruti a 19. század végén publikálta a krónikát, de sok hibával és hiányosan,¹⁹ többek között Alexius király története is hiányzik belőle. A szöveget a Biblioteca Ambrosiana 15. századi másolata alapján közöltem.

A Fagnani által idézett két művön kívül Galvano Fiammának még egy írásában, az ún. *Chronica Galvagnanában* is szerepel Alexius király története. Ez a krónika a világ teremtésétől 1337-ig tárgyalja az eseményeket. Hat másolatban maradt ránk,²⁰ részleges kiadásban megjelent ugyan,²¹ de a minket érdeklő szövegrész kiadatlan. A *Chronica*

16 T. KÄPPELI, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, II, Romae, 1975, 7–8, n.o 1179.

17 T. KÄPPELI, *i. m.*, 8, n.o 1181.

18 P. TOMEA, *i. m.*, 102, 120.

19 A. CERUTI, *Chronicon extravagans et Chronicon maius, auctore Galvano Fiamma Ord. Praedicatorum, scriptore Mediolanensi = Miscellanea di storia italiana*, 7, Torino 1896, 506–773. (13–14. századra vonatkozó részeit már Muratori is közölte: *Opusculum de rebus gestis Azonis Vicecomitis = Rerum Italicarum Scriptores*, L. A. MURATORIUS, tomo XII, Mediolani, 1728, coll. 997–1050; ennek a második kiadását C. CASTIGLIONI gondozta: *Opusculum de rebus gestis ab Azone, Luchino et Johanne Vicecomitibus = Rerum Italicarum Scriptores* 2, XII, 4, Bologna, 1938.)

20 T. KÄPPELI, *i. m.*, 8, n.o 1180.

21 Az *Annales Mediolanenses* részeként = *Rerum Italicarum Scriptores*, L. A. MURATORIUS, tomo XVI, Mediolani, 1730, coll. 641–714.

Galvagnana megfelelő fejezetét a milánói Biblioteca Braidense 14. századi kódexe alapján közlöm:²²

„[Cap. c.xxxvi.] *De theodoro archiepiscopo mediolanensi.*

<A>Nno domini. cccc. lxxxvij. sub dominio maximiani [...] regis. Sedente gellasio papa. Imperante anastasio arriano in constantinopolim. Regnante in roma theodorico gotho arriano. factus fuit archiepiscopus theodorus et sedit annis. viiij. iacet ad sanctum ypolitum. Isto tempore alexius rex ungarie in ytaliam uenit. contra quem ciues de mediolano cum suo rege maximiano. usque ad montem silicis obuauerunt. ibi pugna durissima comittitur. a mane usque ad uesperam dimicatur. et utrique parti pessime fuit. Altera die iterum pugna comittitur. et preualuerunt mediolanenses. Et post ungaros per quatuor miliaria currentes eos interfecerunt. Et cum gloria ad ciuitatem mediolanensem redierunt.”

Alexius ezek szerint Theodorus milánói püspök idejében, 497 és 505 között kellett, hogy Itáliába jöjjön. Az évszámokkal azonban problémák vannak. Anasztasziosz 491-től 518-ig uralkodott, Gelasius 492 és 496 között volt pápa, s tudomásunk szerint Theodorus kb. 475 és 490 között ült a püspöki székben.

*

Lássuk, miben egyezik meg, illetve miben tér el egymástól Alexius király történetének e három variánsa.

Mindhárom változatból arra következtethetünk, hogy Galvano Fiamma a monselicei csata időpontját a 490-es évekre teszi. A *Galvagnana* évszám meghatározása pontatlanul ugyan, de a 490-es évekre utal. A *Chronicon maius* szerint Nagy Theodorik uralkodásának kezdetén, tehát a 490-es évek elején kellett történni. A *Manipulus*ból csak arra következtethetünk, hogy 489 után volt.

Mindhárom változatban szerepel, hogy Alexius, *Ungaria* királya Itáliába jött, Maximianus király, Milánó ura elébe ment, Monselicénél megütköztek, egy egész napig tartó csatában nem bírtak egymással, de később a milánóiak kerekedtek felül, megverték és négy mérföldig üldözték az *ungarusokat*, s Maximianus zsákmánnyal, dicsőséggel tért haza.

A *Galvagnana* beszél el a legszűkszavúbban az eseményeket, ehhez képest a *Chronicon maius* részleteket is közöl: Maximianus milánóiakból és más városbeliekből toborozta seregét, Padováig lovagolt a *hungarusok* elé, s hogy a sík mezőn ütköztek meg.

²² Milano, Biblioteca Braidense, AE. X. 10. Köszönettel tartozom Sante Ambrogio Cengarlénak, aki a kódex általa készített átírását rendelkezésemre bocsátotta.

A *Manipulus* ettől eltérően azt írja, hogy Maximianus Veronáig vonult, nem Padováig. A legjelentősebb eltérés azonban abban mutatkozik, hogy a döntetlen kimenetelű, egész napos csata leírása és a négy mérföldes üldözés közé beiktat egy több napos fegyverszünetet, ami után egy bizonyos Florisius érkezett Alexius király segítségére, illetve a milánói nép zászlókkal és trombitákkal jött Maximianust segíteni. Az *ungarusok* támogatására érkező Florisius nyilvánvalóan tévedésből került Alexius király történetébe. Magának a *Manipulus*nak egy későbbi részében, ahol Galvano Fiamma azt írja le, hogy a milánói Perideus király 578-ban a longobárdok ellen harcolva „*Clotarius Hungariae rex, et quondam Alboyni socius*” támadását veri vissza, részletesen mesél egy bizonyos *Florisius dux Hungariae*ről, aki a milánói király ellen harcoló Clotarius segítségére jön.²³

Maximianus, illetve Perideus király barbárok elleni csatáinak epizódjai keverednek itt egymással, jónéhány évtizednyi időkülönbséget áthidalva, hiszen Maximianus uralkodását Galvano Fiamma a gótok, míg Perideus királyét a longobárdok idejére teszi.

De magának Maximianus királynak a két egymás után leírt ütközete a barbár inváziókkal, azaz a monselicei csata Alexius ellen és az imolai csata a longobárdok ellen (akiket *ungarusoknak* is nevez, úgy tűnik azért, mert *Ungaria* területéről érkeznek) nyilvánvalóan tévedést tartalmaz. Hiszen ha Maximianus királyt a gót időkben koronázták Milánóban királlyá, s az 5. század végén ütközött meg Alexiusszal Monselice mellett, nyilván nem lehetett a longobárdok ellen vívott imolai csata győztese is, hiszen a longobárdok csak 568 körül érkeztek Itáliába.

Ennek a longobárdok ellen vívott imolai csatának a leírását egyébként a *Chronicon maius* is tartalmazza. Galvano Fiamma itt is, mint a *Manipulus*ban, közvetlenül az Alexius király elleni ütközet leírása után ír az imolai csatáról – azonban egyértelműen csak longobárdnak nevezve az ellenséget –, s itt is Maximianusnak tulajdonítja a győzelmet. A következő fejezetben pedig Maximianus haláláról számol be:

23 „...& Hungaris à Mediolanensibus interfecti 34000., incarcerationi verò 13388. Facta autem hac victoria tam mirabili quidam Florisius Dux Hungariae in succursum Clotarii Regis Hungariae Domini sui properabat; sed audiens de morte Domini sui, ac infinita strage Hungarorum, turbatus est valde, cogitansque quòd Regnum Hungariae posset obtinere, si Hungaros tam durissimè dilaniatos recolligeret: quod & facere coepit; unde sicut vir potens, & magnae audaciae, magnique consilii & roboris, Mantuam & Cremonam accessit, quia ibi tunc erant Hungari; postea Piacentiam obsedit, & expugnavit; Regium, Mutinam, Chrysopolim, idest Parmam, per suam potentiam subjugavit. Tunc Perideus Rex Mediolanensis ferox nimis & prudens cum suis Mediolanensibus exivit, & Florisium Ducem Hungariae per campos, & civitates perquirere coepit. Quod intelligens Florisius, consilium cum Hungaris habuit, quid esset facturus: Cui responderunt Hungari: 'In Hungaria, in Hungaria. Non sunt Mediolanenses sicut ceteri homines, nam de aqua vinum faciunt, et per unum militum plusquam duos facere possunt.' Fugatis itaque Hungaris Perideus Rex Mediolani Cremonam cepit, Mantuam subjugavit; Brixiam & Pergamum tributarios sivi fecit; Veronam & Paduam expugnavit; Vincentiam & Trivisium obtinuit; Pannoniam & Provinciam prostravit, et cum infinito triumpho ad Civitatem Mediolani rediit.” Gualvani Flammae Manipulus Forum...” *i. m.*, coll. 583–584.

„<Cap.> 449 *De bello longobardorum contra mediolanenses iuxta ymolam.*

<I> mperatis ungaris. Longobardorum rex Audoyne de panonia egressus intrauit ytaliam. Et superavit totam romandiolam. Ueronam et mantuam. Et ad demoliendam ciuitatem mediolanensem aspirabat. Tunc Maximianus rex cum exercitu mediolanensium. et aliorum equitauit usque ad forum iulij [sic!] cuius opidum est ymola. Ibi pugna fortissima comittitur. dui dimicatur. Et interfecti sunt de exercitu mediolanensium. cc.xl. De exercitu longobardorum. V.m cc. [5200] Et capti sunt. V.m xii. [5012] et sic fugati longobardi omnia spolia dimiserunt. Et mediolanenses cum gloria ad propria remeauerunt.

<Cap.> 450 De morte regis maximini de domo comitus englerie. et de sepulcro eiusdem ad sanctum abrosianum

<M> Aximianus rex qui fuit primus ex regibus englerie homo lygius ecclesie cum regnasset annis XXXV. mortuus est. et fuit sepultus in sancto ambroxio in sepulcro sculpto ymaginibus et figuris. ex albo marmore. subtus ubi legitur euangelium. ubi fuerunt sepulti septem reges de corona de domo comitum englerie. Et successit in regno. filius eius cuius nomen non habetur.²⁴

Maximianus király (miként Perideus király is) Galvano Fiamma elbeszélése szerint Angleria grófjainak dinasztijába tartozott. E család különböző leszármazottjairól írva Galvano Fiamma forrásként két, Matteo Visconti könyvtárában olvasott krónikára hivatkozik, Filippo di Castelseprio művére²⁵ és az ún. *Chronica Danielis*²⁶ (valamint Leucippus és Ptolomeius püspök krónikáira, melyekről semmit nem tudunk). E források szerint Angleria grófjai Milánó urai voltak, akiket Barbarossa Frigyes, mikor 1158-ban bevette a várost, megfosztott birtokaiktól, hogy azután az őt segítő, áruló milánóiaknak, a püspöknek és másoknak adományozza javaikat. Ugyancsak e források szerint Angleria

24 Milano, Biblioteca Ambrosiana, A 275 inf, f. 145v.

25 A krónika nem maradt fenn. Rekonstrukcióját Fedele Savio éppen Galvano Fiamma művei alapján kísérli meg. Szerinte a *Manipulus florum*ban a VIII. fejezettől az LI. fejezetben az Odoaker haláláról szóló mondatig terjedő rész – benne Alexius története – voltaképp Filippónak, Castelseprio grófjának a krónikájával azonos. Fedele SAVIO, *La Cronaca di Filippo da Castel Seprio = Atti della R. Accademia di Scienze di Torino*, 41(1905–1906), 825–838.

26 A *Chronica Danielis* csak 606-tól adja elő részletesen az angleriai grófok történetét – Maximianus király és az Alexiusszal vívott csata nem szerepel benne. Lásd Adolfo CINQUINI, *Una cronaca milanese inedita del secolo XIV. Chronica Mediolanensis (a.606–1145), secondo il Ms. latino della Naz. Parigi 8315; Genealogia comitum Anglerie, secondo il Ms. lat. della Naz. di Torino 1045*, Roma, év nélkül, pp. XVI, 31; valamint = *Miscellanea di Storia e Cultura ecclesiastica*, Roma, 1906, 168–189; olyan feltételezés is született, hogy a *Chronica Danielis* Galvano Fiamma írta. Vö. Gerolamo BISCARO, *I maggiori dei Visconti, signori di Milano*, Archivio Storico Lombardo, (XXXVIII) 1911, 7–11.

grófjaitól származnak a Viscontiak (egyes variánsok szerint ráadásul ehhez a családfához tartozik Desiderius longobard király is).

Angleria, azaz Angera a Lago Maggiore partján fekvő város, első hiteles említését 1196-ból ismerjük (a római időkben Stationa a neve). Vára 1256-ig a milánói püspökség tulajdona volt, s hosszan tartó háborúskodások során 1277-ben került a Visconti család birtokába. Az egyház a bitorló Viscontiakat többszörös kiközösítésig vezető konfliktus-sorozat után 1342-ben ismerte el Angera birtokosaiként. Valószínűleg ezek az események szerepet játszhattak abban, hogy a Viscontiak eredetét összekapcsolták Angleria grófjainak dinasztiájával.²⁷ A genealógia azután a kor szemléletére jellemző módon tovább bővült: a várost állítólag a trójai Anglo, Aeneas társa alapította, aki egy Galvano Fiammát követő későbbi variánsban egyenesen úgy szerepel, mint Aeneas unokája. A Viscontiaknak az 1350-es évektől egyre nagyobb arányú, egész Itáliára irányuló hatalmi aspirációival párhuzamosan a család genealógiája egyre több mitikus elemmel telítődött, hogy aztán Gian Galeazzo idején eljusson a csúcspontig. Mikor Gian Galeazzo Visconti 1395-ben elnyeri a duca címet, az ezt tanúsító oklevél többek között a család dicső őseinek érdemeire is hivatkozik, mintegy hivatalosan és ünnepélyesen elismerve a Visconti család őseiként az anglerai grófok sorát.²⁸

A Visconti-genealógia nyilvánvaló képtelenségei miatt voltak, akik az angleriai grófokkal kapcsolatos történeteket teljes egészükben a fantázia szüleményeinek tulajdonították, Galvano Fiamma, illetve Filippo di Castelseprio által kitalált meséknek.²⁹ Maximianus királyról Galvano Fiammán, és az ő műveire építő Visconti-családfákon kívül tudomásunk szerint semmilyen más forrás nem ad hírt.

A krónikák és azokon belül az Angleria grófjairól szóló történetek módszeres elemzése nélkül nem lehet ebben a kérdésben állást foglalni, mindazonáltal kétlem, hogy Galvano Fiamma fiktív forrásokra hivatkozva fiktív történetek sorát illesztette volna be a krónikákba, valószínűbbnek tartom, hogy miként krónikáinak egészét, úgy ezeket a részeket is forrásokból kompilálta.

*

Galvano Fiamma krónikáiban többször beszél *ungarus*-okról. A terminus használatában szigorú következetességet nem figyelhetünk meg, amit részben műveinek fent említett kompilatív jellege magyaráz.

27 Gerolamo BISCARO, *I maggiori dei Visconti...*, i. m., 5–76.

28 Edoardo RATTI, *Distruzione di Scatona-Angera dall'Anonimo Ravennate a Galvano Fiamma = Atti del Centro Studi e Documentazione sull'Italia Romana*, vol. I, 1967–1968, 250–272; Uő, *Angleria, città romana: Sviluppo e trasformazione di un motivo di corte da Antonio Antesano a Bernardo Corio = Atti del Centro Studi e Documentazione sull'Italia Romana*, vol. II, 1969–1970, 300–309.

29 F. SAVIO, G. BISCARO, E. RATTI idézett művei; A. COLOMBO, *Due ricordi toponomastici di Milano langobarda e franca*, Archivio Storico Lombardo, 1922, 242–258.

Vannak olyan szöveghelyek, ahol az *ungarus* olyan népet jelöl, amely *Ungariából*, azaz a Kárpát-medencéből jön, vagyis Galvano Fiamma visszavetíti saját korának földrajzi elnevezését. Elképzelhető, hogy Alexius ilyen Kárpát-medencéből érkező király, s etnikumát tekintve nem magyar, hanem valami más, pl. erul, gepida, longobard... (A kérdést azonban bonyolítja, hogy Galvano Fiamma több helyütt is Pannóniát *nuova Hungariaként* nevezi³⁰ – ahogy Goffredo da Viterbo is, aki egyébként hivatkozott forrásai között szerepel –, ezért nem lehetünk biztosak abban, hogy amikor *Hungariáról* ír, akkor vajon nem a régi, a Maotis mocsarain túl lévő Hungáriát érti-e alatta.)

A középkori krónikáírók gyakran használták szinonimaként a hunok, avarok, magyarok elnevezését. Galvano Fiamma általában különbséget tesz *hunnus*, *avarus*, *ungarus*, *bulgarus* között (pl. nem nevezi hunoknak a magyarokat), mindazonáltal nincs kizárva, hogy az *ungarus* kifejezést Alexius király esetében a hunok jelölésére használja. A hunok egy része Attila halála és birodalmának felbomlása után Görögországba vonult – gondolhatunk esetleg egy hun csoport vezetőjére.

Figyelemre méltó, hogy Galvano Fiamma a longobardokkal kapcsolatban többször együtt említi a bolgárokat és az *ungarus*okat.³¹ Tudjuk, hogy a longobárdok Itáliába vonulását bolgár csoportok is követték. Milánó mellett a kora középkorban létezett egy *Bulgaria* (*Burgaria*) nevű grófság, s több ma is meglévő helynév tartalmazza valamilyen formában a *bulgaro* szót.³² Valószínűleg ezek a longobárdokkal együtt érkezett bolgárok emlékét őrzik.³³

30 „CAP. LXII. De origine Longobardorum

.....Valtari; cui successit Adoyn, qui Longobardos in Pannoniam, idest novam Hungariam duxit.” Gualvanei Flamme Manipulus Forum..., *i. m.*, col. 579.

„CAP LXX. De provincia, quae dicitur Venetia.

Prima Provincia dicitur Venetia à Venetis venientibus de Troja sub Autenore Trojano: unde primò expulsis Hungaris quidam nomine Venetus in quadam Insula construxit oppidum Venetum; alius verò nomine Aquilus construxit Aquilegiam. Haec Provincia Veneta à Pannonia, idest Hungaria nova, incipit & Histriam, quae quondam amplior fuit, complectitur, & continet in se Montem Silicis, Aquilegiam, idest Forum Julii, quae sic dicitur quia Julius I. Imperator suum Forum ibidem constituit...” *I. m.*, coll. 586–587.

31 „CAP. LXII. De origine Longobardorum

...Agamud sibi in Regem Praefecerunt, qui Lamissionem filium meretricis, quae septem filios uno partu genuerat, sibi in filium adoptavit. Qui postquam 33 annis regnavit, ab Hungaris, & Burgaris dormiens occiditur.... Rex Adoyn genuit Regem Alboym, qui duxit Clotsiyundam filiam Regis Francorum, de qua genuit Alboynsiundam. Mortua prima uxore duxit Rosymundam filiam Regis Gepidanorum, quem ipse occiderat, & de capite ejus sibi cuppam paraverat, circumcludens argento, unde bibebat. Cum hac uxore, & 2000. Saxonum, adjunctis sibi Gepidanis, Sarmatis, Burgaris, Hungaris, Suevis, Ubricis cum parvulis, uxoribus, ac substantia eorum ingressus Trivisium, Gisulfo nepoti suo Furlanorum Ducatum dedit, Vincentiam, Veronam, & totam Marchiam Trivisanam, excepto oppido Montis-Silicis & Ravenna, quam Longinus Vicarius Imperatoris Justiniani communiverat.” *I. m.*, coll. 579–580.

32 A legismertebb a Milánó melletti Bulgarograsso.

33 Ezio RIBOLDI, *I contadi rurali del milanese*, Archivio Storico Lombardo, 1904, 275–282.

Az onogurok és a bolgárok szoros kapcsolata ismert, már Moravcsik Gyula az onogurokról szóló alapvető tanulmányában írt a két elnevezés bonyolult összefüggéseiről.³⁴

Az utóbbi évtizedekben pedig egyre világosabb kép rajzolódott ki arról, hogy az avar uralom idején onogur népcsoportok éltek a Kárpát-medencében.³⁵ Az onogur elnevezés ismeretét és használatát az Árpád honfoglalása előtti időszakban helységnév és személynevek formájában mutatták ki.³⁶ Ezek fényében nem zárhatjuk ki, hogy Galvano Fiamma krónikáiban a *ungarus* terminus a honfoglalást megelőző idősakra vonatkozóan is bizonyos esetekben ténylegesen 'onogur' jelentéssel bír.

Az *Alexius Rex Ungariae* kifejezés értelmezése, tehát annak az eldöntése, hogy a Kárpát-medencéből érkező királyt, avagy hunok királyát, vagy pedig onogur királyt jelent-e, azért is problematikus, mert nem lehetünk biztosak a monselicei csata időpontját illetően. Hiszen Maximianus király uralkodásáról az ismereteink bizonytalanok, s a Galvano Fiamma-krónikák egyes variánsaiban a gót és longobard idők összekeverése kételyeket támaszt. Ahhoz, hogy közelebb jussunk az Alexius királyról szóló szöveg értelmezéséhez, Galvano Fiamma krónikáinak módszeres elemzésére volna szükség.

Elképzelhető, hogy ez nemcsak Alexius király rejtélyének megfejtéséhez vinne közelebb, több hun–avar–magyar vonatkozású leírás szerepel ugyanis e krónikákban, amelyeket érdemes volna összevetni a középkori krónikairadalomban meglévő hagyománnyal, ahol lehet, beazonosítva Galvano Fiamma forrásait. Hogy csak néhányat említek közülük, ilyen pl. a hun Attilának *flagellum Dei*ként való említése; Szent Orsolya és a 11 ezer szűz története; annak a leírása, hogy a longobárd Perctarit 650-ben testvére elől az avar kagánhoz menekült;³⁷ a Nagylábú Bertáról, Nagy Károly anyjáról szóló rész, akiről Galvano Fiamma azt mondja, hogy Herakleiosz bizánci császár unokája és Magyarország királyának a lánya volt;³⁸ fent idéztük azt a helyet (vö. 29. jegyzet), ahol Velence és Aquileia

34 MORAVCSIK Gyula, *Az onogurok történetéhez*, Magyar Nyelv, XXVI (1930), 4–18, 89–109.

35 OLAJOS Teréz, *A magyar „kettős honfoglalás” teóriájáról = A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság*, Újvidék, 1997, 65–74.

36 OLAJOS Teréz, *Adalék a (h)ung(a)ri(i) népnév és a késői avarkori etnikum történetéhez* = Antik Tanulmányok, 1969, XVI/1, 88–90; KIRÁLY Péter, *A VIII–IX. századi Ungarus, Hungaer, Hunger, Hungarius, Onger, Wanger személynevek*, Magyar Nyelv, LXXXIII (1987), 162–180, 314–331.

37 „CAP. XCVII. De Aripeth Rege

...Bertharith [Perctarit] Ducem Mediolani fugavit usque ad Cacanum Regem Avarorum.” *Gualvanei Flammae Manipulus Forum...*, i. m., col. 593, vö. SZÁDECKZY-KARDOSS Samu, *Az avar történelem forrásai*, Bp., 1998, 216, 222.

38 „CAP. XCVI. De Aystulpho Rege

...Papa personaliter in Alemanniam ivit, & Pipinum Regem recoronavit super Francos, idest Theutonicos, & uxorem ejus nomine Berta grandis pedis filiam Regis Hungariae, quam genuerat filia Imperatoris Constantinopolitani in Reginam familiter unxit. Demum duos filios ejus, scilicet Carolum, & Carolum Magnum in Reges inunxit...” *Gualvanei Flammae Manipulus Forum...*, i. m., coll. 598–559.

alapításáról van szó a magyarok kiűzése után; utalnék a milánói emigránsok esetére, akik 1162-ben Magyarországon akartak új Milánót építeni³⁹ stb.

Galvano Fiamma krónikáinak a magyar történelem szempontjából történő feldolgozása nem volna érdektelen.

„CAP. CXXIII. De Genere Caroli Magni

...Pipinus Nanus...; & tandem per Papam Zachariam Rex Francorum factus fuit, & ex Berta Grandispede filia Regis Hungariae, quae abiatica fuerat Heraclii Imperatoris Constantinopolitani genuit Carolum Magnum...” *i. m.*, coll. 600–660. Vö. KARL Lajos, *A Berta-monda*, Ethnographia, XX(1909), 1–20, 73–82; SZÁDECZKY-KARDOSS S., *i. m.*, Bp., 1998, 260.

39 „284. Destructio ciuitatis mediolani in quinque partes. postea in quatuor suburbia.

... Dicit cronica martini. quod ciues de mediolano cum uxoribus filijs et omni supp<e>lectili iuerunt in ungarium uolentes ibi ciuitatem nouam mediolanum construere. Rex ungarie prohybuit. Et transito mari mediterraneo super mare maius in loco qui dicitur magna sclauonia ciuitatem construxerunt. quod mediolanum nominauerunt.” *Chronica Galvagnana*, Milano, Biblioteca Braidense, AE, X, 10, f. 78b.